

УДК 141.319.8

ДУЦЯК Ігор – доктор філософських наук, професор кафедри гуманітарної освіти, Львівський національний університет природокористування, 1, вул. Володимира Великого, м. Дубляни, Україна, індекс 80831 (Idutsyak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8751-4001>

ТЕОДОРОВИЧ Лариса – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму, Національний університет «Львівська політехніка», 2/4, вул. Карпінського, м. Львів, Україна, індекс 79013 (lora.teod@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1887-7711>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.4>

Бібліографічний опис статті: Дуцяк, І., Теодорович, Л. (2024). Філософія як основа для розв'язання прикладних задач підприємництва: на прикладі галузі туризму. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 49, 67–79, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.4>*

ФІЛОСОФІЯ ЯК ОСНОВА ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРИКЛАДНИХ ЗАДАЧ ПІДПРИЄМНИЦТВА: НА ПРИКЛАДІ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

***Анотація.** Метою статті є з'ясування доцільності розширення філософського пошуку на дослідження впливу застосувань філософських знань до різних видів діяльності (в яких ці застосування детермінують, принаймні частково, результативність заданої діяльності). Для дослідження зазначеної проблеми взято за основу приклад використання знань про світогляд у конкретній галузі діяльності – у туристичному підприємстві. Знання про визначальні особливості світогляду дають змогу передбачати конфлікти в туризмі й уникати їх, мінімізуючи таким чином ризики туристичного підприємництва. **Методологічними** засадами статті є методи аналізу, порівняння і узагальнення. **Наукова новизна.** Обґрунтовано, що одним із важливих атрибутів культури людини (і спільноти, в якій переважають такі люди)*

є господарська акцентуація людини. Господарська акцентуація, як специфічний спосіб життєдіяльності людини, належить до істотних складових її світогляду і детермінує світосприйняття людини. Водночас світогляд визначає дії людей і людських спільнот, тож з'ясування провідних компонентів світогляду має велику евристичну цінність як у фаховій підприємницькій чи іншій діяльності, так і в особистому житті людини. **Висновки.** На підставі виконаного дослідження можна висувати, що господарська акцентуація спільноти, а отже й членів цієї спільноти, належить до найсуттєвіших ознак людини і в разі відмінності між людьми за цією ознакою може стати джерелом гострої конфліктності. Дослідження світоглядних атрибутів людини повинно стати предметом ширших (у деяких випадках міждисциплінарних) досліджень, оскільки ці знання дають змогу передбачувати перебіг людських взаємодій. Опанування знань про особливості світогляду, які можуть призвести до небажаної конфліктності, може бути використане в підприємстві, в якому визначальну роль має взаємодія між людьми.

Ключові слова: предмет філософських досліджень, світогляд, господарська акцентуація, світоглядний конфлікт, ризики підприємництва.

DUTSIAK Ihor – Doctor of Philosophical Sciences, Professor at the Department of Humanities Education, Lviv National Environmental University, 1, Volodymyr Velykyi str., Dublyany, Ukraine, postal code 80831 (Idutsyak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8751-4001>

TEODOROVYCH Larysa – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor at the Tourism Department, Lviv Polytechnic National University, 2/4, Karpinsky str., Lviv, Ukraine, postal code 79013 (lora.teod@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1887-7711>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.4>

To cite this article: Dutsiak, I., Teodorovych, L. (2024). Filosofia yak osnova dlia rozviazannia prykladnykh zadach pidprijemnytstva: na prykladi haluzi turyzmu [Philosophy as the basis of solving applied business problems: the tourism industry as an example Relihiina tradytsiia v konteksti]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho*

derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seria "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 49, 67–79, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.4>

PHILOSOPHY AS THE BASIS OF SOLVING APPLIED BUSINESS PROBLEMS: THE TOURISM INDUSTRY AS AN EXAMPLE

Summary. *The purpose of the article is to establish the feasibility of expanding the philosophical search. The subject of philosophical research should be (among other things) the study of the influence of applications of philosophical knowledge to various types of activity (in which these applications determine, at least in part, the effectiveness of this activity). To study this problem, an example of using knowledge about a worldview in a specific area of activity – in tourism entrepreneurship – was taken as a basis. Knowledge about the defining features of a worldview allows one to foresee conflicts in tourism and avoid them, thus minimizing the risks of tourism entrepreneurship. The methodological foundations of the article are the methods of analysis, comparison and generalization. Scientific novelty.* It is substantiated that one of the important attributes of human culture (and the community in which such people predominate) is a person's economic accentuation. Economic accentuation, as a specific way of human life, refers to the essential components of his worldview. At the same time, the worldview determines the actions of people and human communities, so the establishment of the leading components of the worldview has great heuristic value both in professional entrepreneurial or other activities, and in a person's personal life. **Conclusions.** Based on the conducted research, it can be concluded that the economic accentuation of the community, and therefore the members of this community, refers to the most essential characteristics of a person and, in the case of differences between people according to this characteristic, can become a source of acute conflict. The study of the ideological attributes of a person should become the subject of broader (in some cases, interdisciplinary) research, since this knowledge allows us to assume the course of human interactions. Mastering knowledge about the features of the worldview that can

lead to undesirable conflict can be used in entrepreneurship, in which the decisive role is played by the interaction between people.

Key words: *subject of philosophical research, worldview, economic accentuation, ideological conflict, entrepreneurship risks.*

Постановка проблеми. Кожна наука потрібна людям, оскільки дає змогу сприяти тому, щоб людське життя було довше і якісніше. Подібні користі повинна давати людям і філософія. Ці різні види користі від філософії можна знайти в літературі як її функції, скажімо, світоглядна функція філософії як відбиття того факту, що філософське знання може бути використане під час розбудови світогляду людини. В такому разі те, що пов'язане з застосуванням філософських знань (у згаданому випадку, ті чи інші особливості розбудови світогляду), повинні бути також предметом філософського пошуку. Водночас світогляд впливає на фахову і особисту життєдіяльність людини. В такому разі поле філософських досліджень могло б (чи мало б) стосуватися не тільки безпосередніх її впливів, але й опосередкованих, тобто предметом філософського дослідження мав би бути не тільки її вплив на формування світогляду її споживачів, але й детермінування філософським світоглядом особливостей діяльності людини. Зазначені міркування стали підставою для формування задуму дослідження.

Метою статті є з'ясування доцільності розширення філософського пошуку на дослідження впливу застосунків філософських знань на різні види діяльності (в яких ці застосунки детермінують, принаймні частково, результативність згаданої діяльності). Для дослідження зазначеної проблеми взято за основу приклад використання знань про світогляд у конкретній галузі діяльності – у туристичному підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторам не вдалося натрапити на дослідження, в яких предметом дослідження стала сформульована проблема, хоча окремі її аспекти, щодо конкретної задачі, розв'язуваної в статті (використання світоглядних знань у зменшенні ризиків туристичного підприємництва) стали предметом уваги інших дослідників, що буде висвітлено в процесі подальшого аналізу проблеми.

Основний матеріал. Щоб детальніше з'ясувати суть проблеми, опишемо насамперед прикладні ситуації діяльності

людини (зокрема підприємницької діяльності в галузі туризму), в яких знання про світогляди може детермінувати успішність/неуспішність фахової діяльності.

Однією з найважливіших проблем підприємництва в будь-якій галузі є мінімізування ризиків. Аналіз ризиків є темою, яка постійно присутня і в спілкуванні між співробітниками всередині фірми, і у зовнішніх її комунікаціях. Важливість цієї проблематики для підприємництва є очевидна – адже якщо під час підприємництва можливість настання якихось негативних явищ залишилась поза увагою підприємця, і внаслідок цього підприємство не усунуло можливість настання згаданих негативних явищ, або не мінімізувало ризики, в разі коли управляти явищем нема змоги, то, в разі настання цих негативних явищ підприємець зазнає збитків. Одним із ризиків у галузі туризму є виникнення конфліктів. У туризмі цей ризик є вищим, ніж у багатьох інших галузях діяльності. Високі ризики в туризмі зумовлені, для прикладу тим, що туристи переважно перебувають у незнайомому, або малознайомому середовищі. Один з видів ризику в туризмі зумовлений тим, що у цій сфері взаємодіє велика кількість людей (туристів, працівників галузей туризму, готельного та ресторанного підприємництва, мешканців місця прибуття, та супутників-нетуристів під час використання загальних транспортних засобів). Для всіх згаданих у цьому переліку людей важливо, щоб ризик конфлікту прямував до нуля. Щойно зазначене є достатнім аргументом для висновку, що можливість свідомо виконувати дії, які мінімізують ризики виникнення конфліктів, є актуальною для галузі туризму і потребує теоретичного опрацювання і науково-практичних висновків-рекомендацій.

Конфліктність в групі людей, сумісність людей викликають велике зацікавлення дослідників, оскільки ці знання важливі для успіху як у фаховій діяльності, так і в особистому житті кожної людини. Ці знання важливі в контексті діяльності і малих, і великих соціальних груп. Особливо актуальними вони є в тих ситуаціях, в яких результат діяльності групи як цілого, чи кожного її члена зокрема, залежить від узгодженості дій, від психологічного клімату в колективі. Згадану проблематику розглядають в контексті організування командної

роботи у виробничому колективі, особливо в ускладнених умовах його функціонування (Кличковський, 2020), у колективах, діяльність яких пов'язана з ризиками для життя (Чорна, 2021), у спортивних командах (Вінс, Белякова, 2021), у навчальних групах (дошкільних, середньої та вищої школи) (Алексєєнко, 2012, Горностай, 2013), у сімейних групах (Хавула, 2012) та ін. Водночас у зазначених дослідженнях сумісність між людьми досліджують головним чином на основі психологічних особливостей членів групи, розглядають як проблему соціальної психології. Однак джерелами несумісності, конфліктності стають не тільки психологічні відмінності між людьми. Джерелами дуже гострих конфліктів є, для прикладу, світоглядні відмінності. Дослідження обґрунтованості світогляду, побудова світоглядних (філософських) систем стала предметом величезної кількості публікацій. Також чимало публікацій присвячено врегулюванню конфліктів у галузі туризму. Однак такі проблеми, яким чином конфліктність взаємодії між людьми залежить від їхніх світоглядів, як ці знання можна врахувати під час організації туру, мінімізуючи ризики конфліктів під час подорожі чи на місці прибуття туристів, практично не привернули увагу дослідників.

Однією з праць, предметом дослідження якої стала конфліктність світоглядів є дисертаційне дослідження Марини Халіман (Халіман, 2018). Головні ідеї, до яких вона прийшла внаслідок дослідження є такими:

1. Явище світоглядного протистояння досліджене дуже мало.
2. Джерелом світоглядного протистояння є несумісні компоненти світоглядів, що проявляється в антагоністичних суперечностях.
3. Сучасне світоглядне протистояння відбувається в умовах постправди.
4. Головними формами сучасного світоглядного протистояння авторка бачить: культурно-цивілізаційне, релігійне, політико-ідеологічне, гендерне, етно-національне і соціально-професійне.

Аналіз проблематики джерел конфліктності між учасниками подій туризму стало також предметом дослідження одного з авторів цієї публікації (Дуцяк [Одеса], 2023). У цій праці до властивостей людей, несумісність яких може призводити до

дуже гострих конфліктів, віднесено такі: 1) світоглядна належність; 2) рівень культури; 3) етно-культурна ідентичність; 4) соціально-економічні відмінності; 5) структура потреб (за парадигмою структури дозвілля, згідно з пірамідою Джея Брайяна Неша (Nash, 1953)). Неважко помітити, що в попередньо розглянутому підході культурно-цивілізаційні, релігійні, політико-ідеологічні, гендерні, етно-національні, соціально-професійні особливості людини розглядаються як типи світогляду, тоді як у праці (Дуцяк [Львів], 2023) світогляд як найзагальніші погляди на світ розглядається окремо від рівня культури, етно-культурної ідентичності, соціально-економічних відмінностей і структури потреб витлумаченої в категоріях структури дозвілля.

Важливі думки в контексті аналізованої проблеми, досліджено в контексті багаторічного (розпочато в 1981 році) картографування культури, в рамках міжнародного проекту WWSA (World Values Survey Association). Згідно з методологією культурної карти, розробленою засновником WWSA Рональдом Інглхартом і віце-президентом WWSA Крістіаном Вельцелом, існує два головні виміри міжкультурних відмінностей людей: традиційні цінності проти світсько-раціональних цінностей і цінності виживання проти цінностей самовираження (Inglehart, 2004).

Перш ніж розглядати питання – які особливості людини доцільно вважати найсуттєвішими (для передбачення несумісностей, що призводять до конфліктів) – доцільно з'ясувати наскільки повним є набір атрибутів ідентичності людини, які можуть стати джерелом гострої несумісності між людьми. Є підстави для твердження, що до згаданого переліку визначальних атрибутів культури людини треба віднести також господарську акцентуацію, тобто переважаючу форму господарювання. У згаданій праці (Дуцяк [Львів], 2023) обґрунтовано, що є низка (в тому числі сучасних) етнічних спільнот, які вирізняються тяжінням до певного способу господарювання (фінікійці, согдійці, цигани, росіяни). Скажімо, росіяни адаптувались до виживання, використовуючи (як переважний спосіб життєдіяльності) таку форму господарювання як завойовництво. Цю форму адаптації вони оцінювали (і оцінюють понині) як успішну, а отже таку яку треба транслювати й надалі. Водночас можуть виникнути

сумніви щодо того, чи можна тлумачити завойовництво як господарювання, якими є критерії віднесення тієї чи іншої спільноти до завойовницького типу.

Задача підтвердження факту існування тих чи інших об'єктів належить до емпіричних. Отже для розв'язання такої задачі треба виконати емпіричні пізнавальні дії, тобто для того, щоб підтвердити, що існують спільноти в життєдіяльності яких переважаючою формою є завойовництво, треба знайти і описати приклади таких спільнот (в минулому чи в сучасності). Розгляньмо як приклад спільноти, в яких війна була системною, постійною формою господарювання – імперію Чінгізидів. Спосіб життєдіяльності цієї імперії можна стисло окреслити таким чином: вся життєдіяльність була підпорядкована завоюванню нових країн. Ті частини завойованих народів, які погоджувались не чинити опір, підлягали повному перепису для призначення податків, а третина завойованих чоловіків мали піти до війська Чінгізидів і стати, мовлячи по-сучасному, «гарматним м'ясом». Тих, хто чинив опір, Чінгізиди намагались повністю знищити у максимально жорстокий спосіб. Отже війна була в Чінгізидів не якимось випадковим явищем, – це була системно організована діяльність і в структурі життєдіяльності цієї спільноти вона була головною. Завойовництво як головний вид діяльності не заперечує існування ремесел, і самостійної харчової поведінки. Однак величезні податки, які вони збирали із завойованих народів а також все те, що вони здобували під час грабунку, який супроводжував воєнну експансію, все це разом мало виразний економічний зміст. Особливу роль завойовництва в імперії Чінгізхана підтверджують величезні розміри цієї імперії (ретроспективно це була друга за розміром імперія в історії людства (після Британської імперії).

Як інший приклад спільноти, для якої характерне завойовництво, можна навести метропольну націю імперії, яка на даний час має назву Російська Федерація (від початку свого виникнення ця імперія неодноразово змінювала свою назву). Головні етапи розвитку цієї спільноти, оглядаючи які можна виявити характерні її риси, є такими:

1. Витоком держави є Московське князівство (воно було підневільним конфедератом Донсько-Волзького улусу Золотої

Орди (ця імперія існувала від другої половини 1200-х рр. до 1502 р.). Першим удільним князем Московського князівства був син Олександра Невського Данило Олександрович (роки життя 1261–1303). Він отримав ханський ярлик на управління цією, належною ханові, територією в 1277 році. Однак упродовж періоду від Данила Олександровича до Дмитра Донського (роки життя 1350–1389) московські князі не мали статусу великих князів (і, відповідно, Московське князівство не мало статусу великого князівства). Надаючи статус великого князя, монгольські хани давали ярлик на збір данини з інших князівств. Однак, навіть не маючи провідного статусу, Данило Олександрович відвоював у Рязанського князівства місто Коломну, розпочавши таким чином експансію Московії на сусідні державні утворення, яка (експансія) в подальшому супроводжує всю історію цієї спільноти по нинішній день. Починаючи з зайнятої спільнотою площі розміром басейну невеликої річки (Москва-ріка є притокою Оки, яка є притокою Волги), політика експансіонізму перетворила її, на сьогоднішній день, в найбільшу державу світу, і також найбільшу імперію світу.

2. Упродовж наступного періоду (1389–1547) московські князі здобули додаткові інструменти для експансії, зокрема упродовж цього періоду вони здобули статус великих князів, тобто ярлик на право збирати данину для монгольського хана з інших князівств (що використовувалось для власного збагачення московськими князями). Водночас вони полегшили можливість використовувати монгольське військо для упокорення інших князівств, підпорядковуючи інші князівства орді (таким чином вони і збільшували московське князівство, і збільшували контингент князівств, з яких збирали данину для хана), а також постійно підпорядковуючи міста й князівства собі. Починаючи з 1473 року, Московія перестала підпорядковуватись Золотій Орді, спадкоємцями якої стали кримські хани. Тож із 1473 року Московські правителі стали васалами кримських ханів. Упродовж цього періоду Московія завоювала держави, які суттєво відрізнялися від неї за своїм етнічним складом, тож здобувши колонії вона перетворилась в імперію, будучи при цьому частиною періоду підневільним конфедератом Золотої Орди, а частину періоду – васалом кримських ханів.

3. Під час наступного періоду (1547–1721) Московія існує вже як централізована держава, *de facto* імперія (Московська держава, Московське царство, *Moscovia*, залишаючись васалом кримських ханів до 1700 року, після чого стає незалежною державою (фактично імперією), що і було зафіксовано *de jure* в 1721 році перейменуванням цієї держави в імперію.

4. Упродовж наступного періоду (від 1721 року по сьогоднішній день) держава московитів є незалежною. У цьому періоді є три легко ідентифіковувані фази:

1) період феодальної імперії (Російська імперія) з 1721 р. по 1917 рік;

2) період соціалістичної імперії (Союз Радянських Соціалістичних Республік) з 1917 р. по 1991 рік;

3) період капіталістичної (фашистської) імперії (Російська Федерація) з 1991 р. по даний час (2024 рік).

Під фашизмом (у третьому підперіоді) розуміємо політичну централізацію (вільно діє лише одна партія – саме так є в РФ, в якій демократія і політичний плюралізм є лише декларованими), поєднану з економічною децентралізацією (власність розсосереджена поміж багатьма суб'єктами).

Російська імперія багато в чому (зокрема в експансіонізмі) подібна до імперії Чингізидів. Скажімо, подібно до Чингізидів, упродовж всієї історії завойовані народи змушені були воювати в завойовницьких війнах, які провадила метрополія. Військовий промисел є головним в обидвох цих імперіях. У бутті кожної з цих країн перемешовані періоди завоювання з періодами «перетравлення» завойованого та готування до нової малої чи великої переможної війни. Сільськогосподарське чи промислове виробництво в такій країні не є предметом цілеспрямованого розвитку. Показовими в цьому сенсі є міркування фахівця з радянської і російської економіки Майкла Елмана (Ellman, 2006, р. 191). Він зазначив, що незважаючи на те, що більше 76% російського експорту становлять нафта, газ, метали та інша сировина, тим не менше РФ не є класичним зразком ресурсної економіки. Такий висновок випливає з того, що, згідно з широкоприйнятим розумінням ресурсної економіки, вона стосується країн із сильно розвинутим аграрним сектором, низьким рівнем урбанізації та низьким загальним рівнем освіти. Ця контрверза

може бути пояснена частково тим, що економіка є неефективна (причина чого щойно була пояснена), а частково саме тим, що вона підпорядкована готуванню до війни: ресурси вкладають у накопичення зброї, у накопичення фінансової подушки, щоб мінімізувати можливі незручності внаслідок санкцій після розпочинання чергової «спецоперації», а техніка, наука зосереджені на військово-промисловому комплексі. Саме так це було, для прикладу, в Радянському Союзі (в наукових установах переважна кількість замовлень була від військових установ).

Та чи інша форма господарювання (законного чи незаконного) може бути випадковою в поведінці етносу, а може бути сталою, характерною його формою поведінки, формою адаптації до дійсності (мовляв, раніше нам вдавалась така поведінка, вона була успішною, тож продовжуємо діяти за таким зразком). Якщо етнічна спільнота постійно використовує експансійну форму господарювання і вона має економічний зміст (для прикладу, під час російсько-української війни першої третини ХХІ століття, солдати російської армії збагачуються, вивозячи нагробане, наживається держава, наживаються олігархи отримуючи великі наділи земельної та промислової власності, після війни це також має економічний зміст, оскільки колонізованим спільнотам в імперіях завжди створюють гірші умови для відновлення і відтворення, аніж метропольній нації), то все це є підставою для оцінки згаданої спільноти як акцентуваної формою господарювання «завойовництво».

Висновки. На підставі виконаного дослідження можна висувати, що господарська акцентуація спільноти, а отже й членів цієї спільноти, належить до найсуттєвіших ознак людини і в разі відмінності між людьми за цією ознакою може стати джерелом гострої конфліктності. Дослідження світоглядних атрибутів людини повинно стати предметом ширших досліджень, оскільки ці знання дають змогу передбачувати перебіг людських взаємодій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кличковський С. О. Соціально-психологічні особливості формування психологічного клімату на підприємстві у кризовий період: дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2020. 241 с.

2. Проблемна взаємодія в групах: феноменологія, чинники, профілактика: монографія. Чорна Л. Г. та ін. / за ред. Л. Г. Чорної; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: ІМЕКС-ЛТД, 2021. 112 с.
3. Вінс В., Белякова С. Психологічні аспекти формування соціально-психологічного клімату в спортивній дитячій групі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: зб. наук. праць. Вип. 15 (60). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. С. 5–13, doi: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15\(60\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15(60).01)
4. Соціальні цінності малої групи школярів: Монографія / За заг. ред. Алексєнко Т. Ф. К.: Педагогічна думка, 2012. 180 с.
5. Динамічні процеси в малій групі: соціально-психологічний вимір освітнього середовища: монографія / П. П. Горностай та ін. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 190 с.
6. Хавула Р. Психологічні особливості подружньої сумісності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2012. Вип. 3. С. 258–267.
7. Халіман М. А. Світоглядне протистояння: соціально-філософський аналіз: дис. ...канд. філософ наук: 09.00.03 / Запорізь. нац. ун-т. Запоріжжя, 2018. 207 с.
8. Дуцяк І. З. Антропологічні аспекти філософії туризму. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. № 42, Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 27–32, doi: <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.5>
9. Nash J. B. *Philosophy of Recreation and Leisure*. Saint Louis, 1953. 222 p.
10. Дуцяк І. Типи культури спільнот, яким властива акцентуація форм господарювання. *Культура. Ідентичність. Сучасність*: Матеріали міжнар. наук. конф., 3 листопада 2023 р. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. С. 18–21.
11. *Human Beliefs and Values: A Cross-Cultural Sourcebook based on the 1999–2002 values Surveys*. Ed. by Ronald F. Inglehart et al. Mexico City: Siglo XXI, 2004. 520 p.
12. Ellman M. *Russia's oil and natural gas: bonanza or curse?* London & New York: Anthem Press, 2006. 230 p., doi:10.7135/UPO9781843317555

REFERENCES

1. Klychkovskiy, S. O. (2020) *Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti formuvannya psykholohichnoho klimatu na pidpriemstvi u kryzoviy period: dys. kand. psykholoh. nauk: 19.00.05* [Socio-psychological features of the formation of the psychological climate at the enterprise during the crisis period. (Doctors thesis)] Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, Kyiv: Kyivsjkyj nacionaljnyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. 241 p. [in Ukrainian].

2. Problemna vzaiemodiia v hrupakh: fenomenolohiia, chynnyky, profilaktyka: monohrafiia. [Problematic interaction in groups: phenomenology, factors, prevention: monograph.] Chorna L. H. ta in. / za red. L. H. Chornoi. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykhologhii. Kropyvnytskyi: IMEKS-LTD. 112 p. [in Ukrainian].

3. Vins, V., Bieliakova, S. (2021). Psykhologhichni aspekty formuvannja socialjno-psykhologhichnogho klimatu v sportyvnyj dytjachij ghrupi. [Psychological aspects of the formation of the socio-psychological climate in the sports children's group] Naukovyj chasopys Nacionaljnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni M. P. Draghomanova. Serija 12: Psykhologhichni nauky: zb. nauk. pracj. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Draghomanova. [in Ukrainian]. doi: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15\(60\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15(60).01)

4. Alieksienko, T. F. (Ed.), (2012). Socialjni cinnosti maloji ghrupy shkoljariv [Social values of a small group of schoolchildren]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Dynamichni procesy v malij ghrupi: socialjno-psykhologhichnyj vymir osvitynogho seredovyshha (2013) [Dynamic processes in a small group: socio-psychological dimension of the educational environment] monohrafiia. P. P. Hornostai ta in. Kirovohrad. pp. 5–13 [in Ukrainian].

6. Khavula, R. (2012) Psykhologhichni osoblyvosti podruzhnjoi sumisnosti [Psychological features of marital compatibility]. Aktualjni pytannja ghumanitarnykh nauk. Vyp. 3. pp. 258–267. [in Ukrainian].

7. Khaliman, M. A. (2018) Svitoghljadne protystojannja: socialjno-filosofsjkyj analiz [Worldview opposition: socio-philosophical analysis]. dys. na kand. filosof nauk: 09.00.03. Zaporizkyj nacionaljnij universytet. Zaporizhzhia. 207 p. [in Ukrainian].

8. Duciak, I. Z. (2023). Antropologhichni aspekty filosofiji turyzmu [Anthropological aspects of the philosophy of tourism]. Aktualjni problemy filosofiji ta sociologhiji. № 42, Odesa: Vydavnychyj dim «Gheljvetyka». 27–32. [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.5>

9. Nash, J. B. (1953) Philosophy of Recreation and Leisure. Saint Louis. 222 p.

10. Duciak, I. (2023). Typy kuljтуры spiljnot, jakym vlastyva akcentuacija form ghospodariuvannja [Types of community culture, which are characterized by accentuation of economic forms] Kultura. Identychnist. Suchasnist: Materialy mizhnar. nauk. konf., 3 lystopada 2023 r. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. pp. 18–21 [in Ukrainian].

11. Ronald, F. Inglehart et al. (Ed). (2004). Human Beliefs and Values: A Cross-Cultural Sourcebook based on the 1999–2002 values Surveys. Ed. by Ronald F. Inglehart et al. Mexico City: Siglo XXI. 520 p.

12. Ellman, M. (2006). Russia's oil and natural gas: bonanza or curse? London & New York: Anthem Press. 230 p. DOI:10.7135/UPO9781843317555